

SZAKADÁR MOZGALOMTÓL A JUDAIZMUSIG:
A MENNYEI TÁBLÁK KONKURENS HALAKHAKÉNT
TÖRTÉNŐ MEGALAPOZÁSA A JUBILEUMOK KÖNYVÉBEN*

Gabriele Boccaccini
University of Michigan

1. JUBILEUMOK KÖNYVE: NEM „ÚJRAÍRT TÓRA” ÉS NEM „ÚJ TÓRA”

MICHAEL THOMAS DAVIS 1997-ben angolra fordította és ezáltal a nemzetközi közönség számára is elérhetővé tette FLORENTINO GARCÍA MARTÍNEZ 1984-ben közölt spanyol nyelvű cikkét, mely azóta is a legátfogóbb tanulmányoknak bizonyul a Jubileumok könyvében található mennyei táblák témájában.¹ GARCÍA MARTÍNEZ kiemelte, hogy a mennyei táblák szerepe a Jubileumok könyvében nem korlátozható a „[mózesi] Tóra szent, preegzisztens őstípusára”.² Az esetek többségében „a táblákon található előírások nem egyeznek meg a bibliai szöveggel”, és „új halakhákat” vezetnek be.³ GARCÍA MARTÍNEZ elemzése azzal zárul, hogy „az esetek több mint felében [...] a mennyei táblák a Jubileumok könyvében ugyanazt a szere-

* A fordítás alapjául szolgáló tanulmány: GABRIELE BOCCACCINI: From a Movement of Dissent to a Distinct Form of Judaism: The Heavenly Tablets in Jubilees as the Foundation of a Competing Halakah, in Gabriele Boccaccini – Giovanni Ibba (eds.): *Enoch and the Mosaic Torah. The Evidence of Jubilees*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids (Michigan) – Cambridge (U.K.), 2009, 193–210. Fordította: Szoliva Gábor OFM.

¹ F. GARCÍA MARTÍNEZ: The Heavenly Tablets in the Book of Jubilees, in M. Albani et al. (eds.): *Studies in the Book of Jubilees*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997, 243–259; spanyolul: Las Tablas Celestes en el Libro de los Jubileos, in A. Vagas Machuca – G. Ruiz (eds.): *Palabras y Vida*, Universidad de Comillas, Madrid, 1984, 333–349. A téma korábbi tárgyalását lásd: R. EPPÉL: Les tables de la Loi et les tables célestes, *RHPR* 17 (1937) 401–412.

² GARCÍA MARTÍNEZ: The Heavenly Tablets, 243.

³ GARCÍA MARTÍNEZ: The Heavenly Tablets, 251; 255.

pet töltik be, mint a szóbeli Tóra [...] a rabbinikus zsidóságban. A mennyei táblák egyfajta hermeneutikai segédletként működnek, mely lehetővé teszi a Törvény »helyes« értelmezésének közreadását, az élet változó körülményeihez alkalmazva azt.”⁴

GARCÍA MARTÍNEZ munkáját követően 1998-ban és 1999-ben MARTHA HIMMELFARB, HINDY NAJMAN és GABRIELE BOCCACCINI – egymástól függetlenül – meglepően hasonló eredményre jutottak: amellett, hogy megerősítették GARCÍA MARTÍNEZ átfogó elemzését a Jubileumok könyve mennyei tábláiról, rámutattak a Jubileumok könyve és a mózesi Tóra közti eltérésekre.⁵ Mindannyian hangsúlyoztuk, hogy – a szóbeli Tóra rabbinikus értelmezésétől eltérően – a Jubileumok könyve mennyei táblákról alkotott elképzelése nem erősíti meg a mózesi Tóra központiságát. A Jubileumok szerzőjének hozzáállását vizsgálva megegyező végkövetkeztetésre jutottunk, még a szóhasználat terén sem tértünk el: a mennyei táblák fogalmának bevezetése nyomán a mózesi Tóra „egyedisége” „elveszett”, „leértékelődött”, „relativizálódott”, „aláaknázódott”.

GABRIELE BOCCACCINI (1998):

„A Jubileumok könyve kijelenti, hogy a cádokita tóra nem tartalmazza teljes mértékben Isten akaratát; csak egy a mennyei táblák számos, hiányos változata közül. [...] A cádokita tóra még a Mózesnek adott teljes kinyilatkoztatást sem tartalmazza; az csak „az első Tóra könyve” (6,22), melynek a Jubileumok könyve szintén mózesi eredetet tulajdonít. [...] A cádokita tóra központi helyzete és *egyedisége* elveszett azáltal, hogy csak egy nagyobb írásos hagyomány – beleértve a hénoki írásokat és a Jubileumok könyvét – egyik dokumentuma. [...] A mennyei táblák az egyetlen és mindent magába foglaló letéteménye Isten kinyilatkoztatásának.”⁶

MARTHA HIMMELFARB (1999):

„A mennyei táblák az isteni tekintély olyan forrásaként szolgálnak, mely eléri a Tóra tekintélyét, így a Jubileumok könyvét és a Tórát hasonló alapra helyezik. Mindkettő alá van rendelve egy mennyei archívumnak, mely nyilvánvalóan mindazt tartalmazza, mely bennük megjelenik, sőt annál többet is. E nézőpontból aztán a Tóra mennyei mintapéldányának létezése nemhogy megerősíti, hanem inkább *relativizálja* a Tóra tekintélyét. [...] A Jubileumok könyve azt sugallja, hogy a Tórának törvénykönyv gyanánt is megvannak a korlátai. Nemcsak azért, mert más könyvek is tanúskodnak

⁴ GARCÍA MARTÍNEZ: *The Heavenly Tablets*, 248.

⁵ G. BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, Eerdmans, Grand Rapids, 1998; M. HIMMELFARB: *Torah, Testimony, and Heavenly Tablets: The Claim of Authority of the Book of Jubilees*, in B. G. Wright (ed.): *A Multiform Heritage*, Scholars Press, Atlanta, 1999, 19–29; H. NAJMAN: *Interpretation as Primordial Writing: Jubilees and Its Authority Conferring Strategies*, *JSJ* 30 (1999) 379–410.

⁶ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 90, kiemelés hozzáadva.

tartalmáról (ugyanaz igaz magára a Jubileumok könyvére is), hanem mert léteznek olyan, a mennyei táblára vésett törvények is, melyeket nem találunk meg a Tórában. Így a Jubileumok könyve lefokozza a Tórát azáltal, hogy *aláássa az egyediségre* és a kizárólagosságra vonatkozó állításait, és egy önálló, de azonos méretű hatáskört követel magának.”⁷

HINDY NAJMAN (1999):

„Jóval azelőtt, hogy Mózes felment a Sínai hegyére, a naptári és a történelmi hagyomány feljegyezte, hogy a mennyei táblák írott hagyomány formájában adtak át Hénoknak, majd pedig Noénak és a pátriárkáknak. [...] Amíg a Sínainál kapott mózesi kinyilatkoztatás tekintélyét hívták segítségül a szoláris naptár érdekében, ama fenti tekintély egyszerre *léértékelődött*. Mózes nem volt egyedi; egyike volt a számos „könyves hősöknek”, akik a mennyei táblák átírására kaptak megbízatást. [...] Az, hogy a Jubileumok könyve ragaszkodik mennyei hagyományának Sínai előtti eredetéhez [...], *aláássa* azt a különleges tekintélyt, melyet a mózesi Tórának tulajdonítottak.”⁸

Mindannyian egyetértünk abban, hogy a Jubileumokat „újraírt Tóra”-nak bélyegezni pontatlan és „félrevezető” lenne,⁹ mivel e dokumentumot nem „motiválta újdonságra való törekvés, és bízik a mózesi kinyilatkoztatás ki-meríthetetlen széleskörűségében”.¹⁰ Másrésztől a Jubileumok könyve nem volt „szuperkanonikus szöveg” sem, ahogy BEN ZION WACHOLDER vélte, mely a mózesi Tórát Isten akaratának egy sokkal tekintélyesebb és megbízhatóbb szövegtanújával kívánta volna „felváltani”.¹¹ A Jubileumok könyvének szövegében semmi sem sejteti, hogy a mózesi Tórát el kellene hagyni, vagy ne kellene figyelemre méltatni.

„Az ismert keresztény törekvéssel ellentétben, miszerint helyettesítsük a sínai szövetséget egy új szövetséggel [...], a Jubileumok könyve olyan szövegcsaládba tartozik, mely azonos, vagy annyiban talán még magasabb tekintélyt követel, mint amit a mózesi kinyilatkoztatásnak tulajdonítottak, vagyis hogy a mennyei táblák a sínai kinyilatkoztatásnál előbb tárultak fel.”¹²

Összegezve: a Jubileumok könyvének szerzője sem megerősíteni, sem más-sal felváltani nem akarta a Pentateuchust.

⁷ HIMMELFARB: Torah, 27–28.

⁸ NAJMAN: Interpretation as Primordial Writing, 385, 388, 410.

⁹ NAJMAN: Interpretation as Primordial Writing, 409 (pace J. C. ENDRES: *Biblical Interpretation in the Book of Jubilees*, Catholic Biblical Association of America, Washington, 1987).

¹⁰ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 89–90.

¹¹ B. Z. WACHOLDER: Jubilees as the Super Canon: Torah-Admonitions versus Torah Commandment, in M. Bernstein et al. (eds.): *Legal Texts and Legal Issues*, Brill, Leiden, 1997, 195–211.

¹² NAJMAN: Interpretation as Primordial Writing, 394. Lásd még HIMMELFARB: Torah, 28: „WACHOLDER állítása, miszerint a Jubileumok könyve szuperkanonikus iratként tekinti önmagát, hibás”; J. C. VANDERKAM: *The Book of Jubilees*, Academic, Sheffield, 2001, 12: „A [Jubileumok könyvének] nem az volt a célja, hogy felváltsa a Biblia első könyvét.”

Első látásra a Jubileumok szerzőjének munkája olyan egzegétáéhoz hasonlít, aki „végig halad az ismert szövegeken [...] megoldja a különböző felmerülő problémákat, és idővel hosszabb tisztázásokat eszközöl a bibliai események és szereplők jelentésével és jelentőségével kapcsolatban.”¹³ Mindez azonban nem a Jubileumok könyve szerzőjének önértelmezése volt. A mű nem a Krónikák új könyve, ahogy R. H. CHARLES gondolta,¹⁴ sem pedig egy olyan korai midrás, mely kifejezetté teszi, ami feltételezhetően bennfoglaltatik a szövegben, és a mózesi Tóra egyedisége és tekintélye iránti tisztelettől áthatva tisztázza a le nem írtakat. „A Krónikák könyveitől eltérően a Jubileumok könyve angyaltól eredő kinyilatkoztatásként határozza meg magát.”¹⁵

A Jubileumok könyve eszerint olyan írásos hagyományt tartalmaz, amely megelőzi a sínait – egy olyan hagyományt, mely sokkal az Exodus előtt Hénokkal vette kezdetét, és Noéval, Ábrahámmal, Jákobbal, valamint Lévivel és fiaival folytatódott. Ezt a párhuzamos írásos hagyományt végül Mózes kapta kinyilatkoztatásként a Sínai-hegyen a Pentateuchussal, avagy „az első Tóra könyvével” (Jub 6,22) együtt.

A mennyei táblák mint égi *összöveg* („*urtext*”) létezése egyaránt magyarázatot ad a mózesi és a hénoki hagyományok közti különbségekre és azonosságokra. Annyiban mutatnak hasonlóságot, hogy mindkettő azonos forráson alapul. Különböznek azonban abban, hogy egyik sem maradéktalanul teljes másolata az égi őstípusnak. „A Jubileumok könyve úgy értelmezi a mennyei táblákat, mint az isteni tudás tárházát. A Tóra és a Jubileumok könyve együttesen is csak korlátozott közlést jelentenek annak tartalmára vonatkozóan.”¹⁶ Nem a Jubileumok könyve vagy a mózesi Tóra, egyedül a mennyei táblák jelentik Isten akaratának átfogó letéteményét.

2. MÓZESI VAGY HÉNOKI?

A Jubileumok könyvét egészen egyedivé teszi kifejezett hivatkozása mind a mózesi Tórára, a Pentateuchusra (arra a hagyományra, melyet történetileg a cádokita papság hagyományozott át), mind a hénoki hagyományra, ahogy az Hénok könyvében megőrződött (párhuzamos, Makkabeusok előtti ha-

¹³ VANDERKAM: *The Book of Jubilees*, 12.

¹⁴ R. H. CHARLES: *APOT*, 2:7: „A Jubileumok szerzője megpróbálta azt megtenni a Teremtés könyvéért, amit a Krónikás tett korábban Sámuel és a Királyok könyvéiért.”

¹⁵ VANDERKAM: *The Book of Jubilees*, 135.

¹⁶ HIMMELFARB: *Torah*, 28.

gyomány erőteljes anticádokita elemekkel).¹⁷ Korai szövegekben a mózesi és hénoki hagyományok a kölcsönös befolyás nyomait tükrözik, sőt versengést és véleménykülönbséget is, de – amennyire tudható – a Jubileumok könyve az első dokumentum, mely nyíltan megemlíti a két hagyományt, és amely elvontan is megnevezi a közöttük feszülő ellentétből eredő problémát.

Miként minden hagyomány összeolvadása esetén, [úgy itt is] igen kérdéses az a kérdés, és nagyon nehéz megválaszolni, hogy a találkozáskor melyik összetevő (a cádokita vagy a hénoki) bizonyult uralkodónak világnézeti szempontból.

Ha Mózes és Hénok *alakját* vesszük szemügyre, kétség sem fér hozzá, hogy a Jubileumok narratíváiban Mózes központi közvetítőként kiszorítja Hénokot, a Sínai pedig a kinyilatkoztatás kiváltságos helyszínévé válik, miként azt JOHN BERGSMAN és DOROTHY PETERS helyesen kimutatja.¹⁸ Hénok volt „az első, aki megtanult írni” (Jub 4,17), de Mózes lett a Sínai hegyén mind a Pentateuchus, mind a Jubileumok letéteményesévé. Mózes (és nem Hénok) mindkét hagyomány *trait d'unionja*. Hénok kinyilatkoztató szerepe csak leszűkített értelemben marad érvényben: egyetlen hagyomány ősatya csak, a Jubileumoké.

Másrésről azonban eltérő képet kapunk, ha Mózes és Hénok *gondolkodásmódját* vizsgáljuk. Mózes mint központi kinyilatkoztató elsőbbségének felismerése nem jelenti a cádokita világnézet kritika nélküli elfogadását. Ezzel ellentétben a bukott angyalok mítoszának (Jub 4,12 sköv.) befogadásával a Jubileumok könyve osztozik a hénoki zsidóság teremtéselképzelésében, miszerint a világ és a történelem lázadó démoni erők befolyása alatt áll. Ennek következtében a történelem hanyatlásra és visszafejlődésre ítéltetett egészen Isten végső igazságtételéig – [ez] egy eszkatologikus és apokaliptikus „ellentörténet”, mely teljesen idegen a mózesi Tóra „fő narratívájától”, és drámai módon változtatja meg annak teológiai szemléletmódját.

Beyond the Essene Hypothesis című könyvemben, miután hangsúlyoztam a hénoki hagyomány és a Jubileumok közti folytonosság számos elemét, arra a végkövetkeztetésre jutottam, hogy a Jubileumok könyve olyan szerző munkája volt, akinek Hénok hagyományát követve sikerült harmonizálni a mózesi és a hénoki kinyilatkoztatást, valamint alárendelni a korábit a későbbinek.”¹⁹ Ebben az értelemben figyelmeztettem arra, hogy Mózes fel-

¹⁷ G. BOCCACCINI: *Roots of Rabbinic Judaism*, Eerdmans, Grand Rapids, 2002.

¹⁸ JOHN S. BERGSMAN: *The Relationship between Jubilees and the Early Enochic Books (Astronomical Book and Book of the Watchers)*, ebben a kötetben: DOROTHY PETERS: *Noah Traditions in Jubilees: Evidence for the Struggle between Enochic and Mosaic Authority*, *Hen* 31/1 (2009).

¹⁹ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 90.

magasztalásának és „a mózesi kinyilatkoztatás [azaz a Pentateuchus] elfogadásának nem szabad elhomályosítania a szerző eredeti szándékát.”²⁰

Más szerzők hasonló következtetésekre jutottak saját kutatásuk nyomán, nevezetesen:

ANDREAS BEDENBENDER (2000)

„Az *1Hén* 1–5 és a késői hénoki irodalom tanúskodnak a „Mosaisierung des Wächterbuches” folyamata mellett.”²¹

HELGE KVANVIG (2004):

„A szerző közvetít az isteni kinyilatkoztatáshoz való két alapvető [és] különböző viszonyulás között: a Pentateuchusból ismert mózesi és a hénoki könyvekből ismert hénoki között. A Pentateuchus széleskörű használatban van mind a törvényeit, mind a narratíváit tekintve, és ez adja a Jubileumok könyve történetének gerincét, de annak nézőpontja hénoki. [...] A Jubileumok közvetít a mózesi és hénoki hagyományok között, felhasználva Mózeset arra, hogy hangsúlyozza Hénok jelentőségét.”²²

DAVID JACKSON (2004):

„A Jubileumok könyve tűnik a legkorábbi olyan munkának, mely megkísérli a mózesi Tórárt a naptári érdeklődéstől indítva és Hénok könyveinek mintaképeként olvasni.”²³

PAOLO SACCHI (2005):

„A Jubileumok nyíltan elfogadja Mózes törvényét, noha a mennyei táblák örök törvénye alárendeltjének tartja azt. [...] Elfogadja a cádokita hagyományt, de hénoki teológiába ágyazza. [...] A szerző célja a Jubileumok könyvében az, hogy egyesítse a hénokizmus és a cádokizmus teológiáit.”²⁴

Érdeklődésemet elsősorban az kötötte le, hogy elhelyezzem a Jubileumok könyvét mint lényeges összekötő elemet abban a (hénoki szövegeket is magukba foglaló) dokumentumláncolatban, mely egyenesen a qumráni közösség megjelenéséhez vezetett. „Szisztematikus vizsgálatom” egy szellemi-intellektuális mozgalom növekedését mutatta ki, nem pedig egy egyedülálló,

²⁰ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 89.

²¹ A. BEDENBENDER: *Der Gott der Welt tritt auf den Sinai. Entstehung, Entwicklung und Funktionsweise der frühjüdischen Apokalyptik*, Institut Kirche und Judentum, Berlin, 2000, 215–230.

²² H. S. KVANVIG: *Jubilees – between Enoch and Moses: A Narrative Reading*, *JSJ* 35/ 3 (2004): 243–261 (itt 260. 243).

²³ D. JACKSON: *Enochic Judaism: Three Defining Paradigm Exemplars*, T. & T. Clark, London, 2004, 170.

²⁴ P. SACCHI: *History of the Earliest Enochic Texts*, in G. Boccaccini (ed.): *Enoch and Qumran Origins: New Light on a Forgotten Connection*, Eerdmans, Grand Rapids, 2005, 401–407 (itt: 404).

homogén társadalmi csoport történelmét. A „qumráni dokumentumláncolat”-tal kapcsolatban nem kívánták (korábban sem) azt sugallni, mint ha egyazon csoport tagjai írták volna egymás után. Ebben az értelemben munkám egy, már 1958-ban, a holt-tengeri tekercek felfedezését követő időszakban, FRANK M. CROSS által megfogalmazott sejtés kiterjesztésének és tisztázásának tekinthető:

„A konkrét teológiai, terminológiai, naptárhasználati, papi érdekeltségbeli kapcsolatok részben Hénok könyvének, a Jubileumoknak, valamint Lévi és Naphtali testamentumainak Qumránban talált példányai között, részben a bizonyíthatóan qumráni szektás művekben olyannyira szisztematikusak és részletekbe menőek, hogy e művek összeállítását szükségszerűen egyazon hagyomány vonalába kell helyoznunk.”²⁵

Még konkrétabban: DAVID JACKSON a Jubileumokban a hénoki judaizmus képviselőjét látta. („Nem olyan nagy dolog, hogy 1Hén vagy a Jubileumok könyve a qumráni szekta művei, az viszont sokkal inkább, hogy a qumráni szektás iratok a hénoki zsidóság munkái.”)²⁶ A konferencián megismételt álláspontja: „A Jubileumok könyve egy jelentős, úttörő fejlődési fok a hénoki zsidóság korai történetében.”

Miközben egyetértek azzal, hogy a Jubileumok könyve és a hénoki judaizmus között nagyon közeli viszony áll fenn, nem osztom egyértelműen JACKSON véleményét azzal kapcsolatban, hogy a Jubileumokat a „hénoki zsidóság művének” tartjuk. Anticádokita nézőpontja és a hénoki fogalomrendszertől való függése ellenére túl sok a következtetlenség, túl sok az olyan dolog, amit a Jubileumok nyilvánvalóan nem kedvelt a korábbi hénoki hagyományban. A különbségek számosak és lényegesek (JOHN BERGSMAN és ANNETTE REED is kiemelik őket e kötethez írt cikkeikben), és mindegyikük az emberi felelősség hangsúlyozásának és Isten Izraellel kötött szövetségére örök érvényének védelmezése irányába mutat.

Bár igaz, hogy a mózesi Tóra egyedisége kissé veszít jelentőségéből a Jubileumok könyvében, de ugyanez áll a hénoki könyvekre is: „nincs olyan írás, sem hénoki, sem mózesi, mely a mennyei táblák pontos átírása volna; a legtöbb, amit a Jubileumok könyve tehet, hogy időnként idézi őket.”²⁷

²⁵ F. M. CROSS: *The Ancient Library of Qumran*, Doubleday, Garden City, NY. 1958, 148.

²⁶ JACKSON: *Enochic Judaism*, 221.

²⁷ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 89; lásd még HIMMELFARB: *Torah*, 28.

3. SEM MÓZESI, SEM HÉNOKI:
A MÓZESI ÉS HÉNOKI HAGYOMÁNYOK SZINTÉZISE

A Jubileumok könyvében tehát a hénoki és a mózesi hagyományokat magába olvasztó szöveggel találkozunk, olyan szöveggel, melyben a hénoki és mózesi elemek egymás mellett tűnnek fel. Ha Mózes az első számú kinyilatkoztató, akkor Hénokot a vezető teológusnak kell tartanunk. Ha Mózes szónok, akkor Hénok a háttérszerzője. Ha Mózes a király, Hénok az ő szürke eminenciása. A Jubileumok valójában egy rejtélyes szöveg, ahol – ahogy cikkében ANNETTE REED a konferencián bemutatta, mondván – „az egyik [Mózes] felsőbbbsége melletti meggyőző érvek közvetlenül párba állíthatók a másik [Hénok] felsőbbbsége melletti meggyőző érvekkel.”

Talán álprobléma annak feszegetése, hogy ki volt a meghatározó (Hénok vagy Mózes). Ha játékról lenne szó, mondhatnánk, hogy döntetlen alakult ki: nincs biztos nyertes, sem pedig vesztes. De vajon nem ez az, ami elvárható egy jól megfogalmazott szintézistől? A mózesi Tóra feltűnően hiányzik a korai hénoki irodalomból. Sok kutató próbálta már megoldani e hiány „rejtélyét”. HELGE KVANVIG a konferencián ismertetett tanulmányában *ex silentio* [az elhallgatásból] nem következett egyértelműen [az anyag] „legitimitásának határozott tagadására”, és GEORGE NICKELSBURG-gal együtt inkább afelé hajlik, hogy a mózesi Tórára való hivatkozás hiányát a „hénoki kinyilatkoztatott bölcsesség sajátos karakterének” tekintse.²⁸ Meggyőzőnek találok az érvelést, és semmiképp sem látom ellentmondónak azzal, hogy a hénokiták valójában egy anticádokita szakadár mozgalom voltak. Az viszont felfoghatatlannak tűnik számomra, hogy egy cádokita pap – miközben a reggeli áldozatot felajánlotta a Templomban – azt prédikálta, hogy ez a világ tökéletes és örök rend, melyet a mózesi Tóra kormányoz, este pedig – egyszerűen, hogy elítélje a papi belterjességet – ellentmondva saját magának, azt hirdette, hogy a szent rend helyrehozhatatlanul megsérült a bukott angyalok bűne által. Nem értem, miképpen redukálhatjuk SETH SCHWARTZ-cal a teljes apokaliptikus irodalmat „a zsidó irodalmat általánosságban létrehozó, egyazon írástudói és papi elit, valamint szubelit alkotására”, és hagyhatjuk figyelmen kívül a hénoki irodalom kifordított karak-

²⁸ Lásd G. W. E. NICKELSBURG: Enochic Wisdom: An Alternative to the Mosaic Torah, in Jodi Magness – Seymour Gitin (eds.): *Hesed Ve-Emet: Studies in Honor of Ernest S. Frerichs*, Scholars Press, Atlanta, 1998, 123–132.

terét mint pusztá érzéki csalódást, „a perspektíva trükkjét”.²⁹ Bármilyen volt is támogatóik motivációja, „ellentörténetében” a „hénoki zsidóság” kezdettől fogva az egység felbomlásának paradigmáját juttatta kifejezésre, mely kihívást jelentett a mózesi „főnarratíva” számára, és [nyilvánvalóan] tagadta a rend cádokita elgondolását.

COLLINS szavaival:

„Bár anomáliának tűnhet a hellenisztikus kor kontextusában a zsidóságon belüli olyan mozgalmi idea, mely nem a mózesi Tórára összpontosított, mégsem volt példa nélküli. A bibliai bölcsességi irodalom élesen elkülönül azáltal, hogy hiányzik belőle a kifejezett utalás mind a mózesi Tórára, mind Izrael történetére, és megőrzi ezt a karakterét olyan kései időkhöz, mint amikor a Prédikátor könyve íródott, amely nagyjából egyidős a hénoki irodalommal. [...] A Kr. e. 2. század elején a zsidóság nem volt általánosan Tóra-központú, még akik ismerték a Tórát, ők is csak úgy tisztelték, mint a bölcsesség egyik forrását a többi között. Egyetértek ezért Boccaccinival és másokkal abban, hogy a hénoki irodalom a Kr. e. 3. század végén, 2. század eleji zsidóság egy meghatározott formáját tükrözi.”³⁰

Az a tény, hogy „a lényegi bölcsesség kinyilatkoztatójaként inkább hivatkoznak a vízözön előtti Hénokra, mint Mózesre”, egyike „a zsidóság e formáját megkülönböztető jellemvonásoknak”,³¹ de ettől még pontatlan lenne a hénoki zsidóságról úgy beszélni, mint „Tóra nélküli judaizmusról”. A kérdést nem a mózesi Tóra jelentette: „sehol sem jelenik meg a mózesi Tórával szembeni polémia”.³² A hénokiták meggyőződése saját elnyomatásukból származott, melyet az egész emberiség elnyomatásának mintájává emeltek. Egy papi csoport, mely a cádokita papságból kirekesztve vagy marginalizálódva érezte magát, kozmikus jelentőséget tulajdonított a kizáratásnak. Önértelmezésükből [kiindulva] levezették a törvények (beleértve a mózesi Tóra) követésének lehetetlenségét egy olyan univerzumban, melyben a gonosz jelenléte szakadást idézett elő. Meglátásom szerint ez az az ok, ami miatt nem jelenik meg kifejezett Mózes-ellenes polémia, ahogy KVANVIG állítja, „nincs hénoki tisztasági törvény, nincs hénoki Tóra.” A hénokiták által bevett tanítás megővta őket attól, hogy egy konkurrens halakhát dol-

²⁹ S. SCHWARTZ: *Imperialism and Jewish Society, 200 BCE to 640 CE* (Princeton: Princeton University Press, 2001), 15,2. E. P. Sanders úgy látta a Jubileumok könyvét, mint az „átlagos zsidóság” képviselőjét; lásd E. P. SANDERS: *Paul and Palestinian Judaism* (Philadelphia: Fortress, 1977), 362–86.

³⁰ J. J. COLLINS: „How Distinctive Was Enochic Judaism?” in Meghillot: *Studies in the Dead Sea Scrolls V-VI*, ed. M. Bar-Asher and E. Tov (Haifa: University of Haifa, 2007), 17–34 (itt 32–33).

³¹ *IBID.*: 33.

³² *IBID.*: 31.

gozzanak ki. Kinyilatkoztatásuk arra tanította őket, hogy a világ nem az, aminek lennie kellene.

GRANT MACASKILL hangsúlyozza, hogy „a hénoki és a cádokita zsidóság sokkal inkább közös alapon áll”, mint azt általában gondoljuk.³³ Úgy vélem, igaza van, bár ez nem szünteti meg a hénoki nonkonformista hozzáállást. A két csoport, mely ugyanazon papi látásmódon és – ideális esetben – ugyanazon a halakhán osztozik, könnyen vitás helyzetbe keveredhet. A cádokita vezetéssel szemben *a korai hénokiták nem versengtek Mózesrel, egyszerűen csak panaszkodtak*. Azt látták, hogy egy illegitim papság szolgál a templomban, és a rossz kicsúszva Isten ellenőrzése alól, elterjed a földön. Arra jutottak – ellentétben azzal, amit a cádokiták hangoztattak –, hogy a mózesi Törvény nem uralja a világot. Mindaddig, amíg a mózesi Tóra volt a cádokita papság törvénye, lehetetlen volt bármiféle közeledés.

A makkabeusi lázadás hozta meg a fordulópontot. Furcsa módon azon évek tragikus eseményei segítették mind a hénoki, mind a mózesi hagyományok megerősödését.

Egyrésztől a cádokita rend összeomlása és az üldöztetések okozta megpróbáltatás megerősítette azt a hénoki látásmódot, miszerint a világ mélységesen megromlott és rossz. A cádokita papság legitimitációja főként a folytonos sikeren nyugodott, bukásuk illegitimitásukat bizonyította.

Másrésztől a mózesi Tóra radikális átalakuláson ment keresztül, miközben a vezető papság törvényéből Izrael nemzeti törvénye lett.

„A Makkabeusok nagysága abban állt, hogy nem a rivális papi család vezetőiként (minthogy azok voltak), hanem a nemzeti hagyományoknak a görögséggel szembeni védelmezőiként léptek fel. [...] A makkabeusi lázadás tapasztalatán keresztül lett a cádokita tórából röviden szólva a zsidó tóra, a zsidó nemzeti identitás lényegi eleme.”³⁴

Innentől fogva vált lehetővé, hogy valaki Mózes-párti legyen a cádokiták támogatása nélkül.

Az új helyzet utat nyitott a hénoki és a mózesi hagyományok közti közeledésnek, ami egyértelműen kitűnik a korszak számos forrásából, beleértve a hénoki irodalmat is. Dániel és az Álombéli látomások könyvei kínálnak olyan szövegpéldákat, ahol a mózesi és hénoki hagyományok integrálódtak, de egyik szöveg sem ad valódi szintézist.

Az Álombéli látomások könyvében a mózesi Tóra kínálja fel világoosan azt a történelmi keretet, mely alátámasztja a hanyatlás hénoki elveit.

³³ GRANT MACASKILL: „Priestly Purity, Mosaic Torah, and the Emergence of Enochic Judaism,” *Hen* 31 no. 1 (2009).

³⁴ BOCCACCINI: *Beyond the Essene Hypothesis*, 91.

Izraelre a rossz mindenki másnál nagyobb hatást gyakorolt. Nem létezik alternatív halakha. Egyedül az az ismétlődő üzenet létezik, miszerint jónak lenni, vagy bármi jót tenni nehéz feladat – ha épp nem lehetetlen – a világmindenség romlottsága miatt. A rossz egyfajta genetikus betegség, mely nemzedékről nemzedékre száll, és nincsen orvosság. A választott nép igazságossága jobbá teheti őket az emberiség másik részénél (ők a „bárányok”, nem pedig a „tevék” vagy az „elefántok”), de ez nem védi meg őket teljes mértékben a rossztól (elveszítették a „bikák” eredeti természetét és démoni erőik uralma alatt állnak).

Dániel nem úgy mutatja be saját „bölcességét”, mint egyfajta új kinyilatkoztatást, hanem mint egy Sínai utáni „interpretációt”. Ez a magyarázat tartalmazza az ősi Írások valódi jelentésének teljeskörű értelmezését (Dán 9-ben a látók a Lev 26 fényében értelmezi Jeremiást). Dániel semmiképpen sem a Szentírással párhuzamos szóbeli vagy írásos hagyomány befogadója. Dániel egy Sínai utáni próféta, aki sokkal később élt, mint Mózes és a Tóra kora. Bölcessége nem jelent kihívást sem a cádokita papság legitimitására, sem a Tóra központi szerepére nézve. Nem váltja fel és nem járhatja le a Tórát, hanem magyarázza azt. A hénoki zsidóság néhány kulcsfogalma (a történelem romlottsága, démoni erőik, az időök végezete stb.) úgy jelenik meg benne, mintha a Szentírás része lenne.

4. A SZEKTAKÉNT MEGJELENŐ MOZGALOM VÁGYAKOZÁSA AZ ELFOGADOTTSÁGRA

Bár az Álombéli látomások és Dániel könyvei a hénoki és a mózesi hagyományok összeolvadásáról szóló bizonyítékként szolgálnak, egyik sem ad olyan valódi szintézist, melyben Hénok és Mózes is fenntartaná az autonómiáját és a legitimitását. Dániel kizárólag Mózes nevében újra megerősítette a mózesi halakha érvényét és megvédte a cádokita papságot, de távolról csak szenvedést és vértanúságot tudott ígérni ebben a világban. Az Álombéli látomások egyedül Hénokra hivatkozva hozta fel újra a cádokita papság kritikáját és fogalmazta meg szkepticismusát a mózesi halakha hatékonyságával kapcsolatban, de nem ajánlott alternatív halakhát, hacsak nem az Isten eszkatologikus közbelépésében való reményt.

Ez nem győzött meg mindenkit. A makkabeusi lázadást követően egy papi csoport (melyet hénoki elvek befolyásoltak vagy inspiráltak) Cádok házában kihalásában nemcsak saját anticádokita nézetei megerősítését látta, hanem első konkrét lehetőségét annak, hogy ebben a világban valamiféle pozitív alternatíva létesüljön. Az ő értelmezésükben a makkabeusi tapaszt-

talat bebizonyította, hogy a világ olyannyira gonosz volt, mint ahogy azt a korai hénoki hagyomány hangoztatta, de a helyzet maga nem volt olyan reménytelen. Bár nem tagadták, hogy a démonok nagyon fontos szerepet játszottak abban, hogy a rossz elérkezett a földre – ki is tagadhatta volna ama napok tragédiáiból felocsúdva? –, viszont állították, hogy a démonok szerepe a külső világra és Izrael árulóira korlátozódott.³⁵ Az „igaz” izraeliták mindazonáltal a kezükben tarthatják saját sorsukat, feltéve hogy távol maradnak a pogány nemzetek tisztátalanságától.

A hénoki és mózesi elemek kiegyensúlyozott szintézise tette lehetővé számukra, hogy átvigyék a parányi szakadár mozgalmat és a jogaitól megfosztott papok tiltakozását a zsidóság egy új formájába, „egy olyan formába, mely átmenetet képez a hénoki és a cádokita zsidóság között,”³⁶ és amelyet azontúl nem lehet *sem* cádokitának, *sem* hénokinak bélyegezni (mivel egyszerre cádokita és hénoki). A Jubileumok könyve Mózes és Hénok nevében erőteljes történelmi és naptári determinizmussal meg tudta erősíteni Istennek az univerzum egésze felett gyakorolt hatalmába vetett hitet, ugyanakkor képes volt fenntartani a romlás és a történelem hanyatlásának gondolatát. Azáltal, hogy Isten Izraellel kötött szövetségét nem történelmi egyezségi, hanem a világmindenség megváltoztathatatlan és előre elrendelt törvényei egyikeként kezelte, a Jubileumok könyve nyomatékosan állítja, hogy a bukott angyalok bűne nem tette tönkre a választott nép egyedülálló voltát, csakis a világ többi részét érintette. Minthogy a szövetséget feltétel nélkül ajánlotta fel Isten (a zsidók beleszülettek a szövetségbe), és semmiféle romlás nem szakította azt meg, az vált most kérdésessé, hogy miként lehet ártatlannak maradni a szövetségen belül a romlott világban.

Ebben áll a Jubileumok könyvének zsenialitása. A szövetség nem azért áll szilárdan, mert a világmindenség romlatlan és romolhatatlan (ahogy a cádokíták hangoztatták), hanem az univerzum romlottsága ellenére. A hénoki hagyománnyal ellenkezőleg Izrael nem védtelen. Noé fiainak adatott egy „gyógyszer”: a szövetség összetartja és megvédi a körülmetélt zsidókat, hacsak ők maguk ki nem teszik magukat a külső világ tisztátalanságának, melyet gonosz erők tartanak uralmuk alatt. Mivel a választott nép tagjai csak akkor válnak démonoknak alávetetté, ha nem követik Isten akaratát, e tény alkalmat ad annak átgondolására, hogy mely magatartásokat kell megtartani a „bentmaradás” érdekében, és mely magatartások okoznak helyetle hittagadást és „vezetnek ki” Izraelből. A „nézőpont-eltolódás a démoni

³⁵ J. C. VANDERKAM: „The Demons in the ‘Book of Jubilees,’”, in Die Dämonen, ed. Armin Lange et al. (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 339–64.

³⁶ SACCHI: „History,” 404.

fenyegetettségtől a pogány népekkel való érintkezés veszélyei felé,” melyet REED hangsúlyozott, elmozdulást jelent a rossz jelenlétéhez való passzív viszonyulástól egy aktív felé, melyet a korai hénokiták oly drámaian ítéltek el – egy olyan elmozdulást, mely alapot szolgáltat egy alternatív halakha kidolgozásához (amit a hénokiták soha azelőtt nem tettek). A Jubileumok könyve felülemelkedik a hénoki irodalom sugallta kétségbeesés és reménytelenség érzésein, és arra hívja az embereket, hogy alternatív szabályok követői legyenek. Bárkik álltak is a Jubileumok könyve mögött, bizonyosan befáradtak abba, hogy csak keseregienek és engedékenyek legyenek, helyette sokkal inkább arra vágytak, hogy keményen harcoljanak.

A mennyei táblák fogalma a Jubileumok könyve egész ideológiai építményének alapjában benne van. Ez volt az a szegletkő, mely lehetővé tette a hénoki és mózesi elvek olyan szintézisét, melyben mindegyik alkotóelemnek azonos méltósága van. Ez volt az alapvetés, melynek köszönhető a konkurrens halakha kifejlődése, mely nem vált le teljesen a mózesi Tóráról, de ugyanakkor képes volt „kiigazítani” és integrálni a mózesi hagyomány számos lényeges elemét (naptár, tisztasági törvények stb.).

5. A REFORMMOZGALOM:

PARTIZÁNNÁ (ÉS SZEKTÁSSÁ) VÁLÁS A BIZAKODÁS ellenére

Mindegyik magyarázó felismeri, hogy a Jubileumok szerzője a zsidó néphez mint egészhez fordul (nem egy kisebbségi csoporthoz vagy a kiválasztottak csoportjához a választottak között).³⁷ Miként REGEV kimutatta, „a Jubileumok könyve olyan csoportot tükröz, mely sokkal inkább változtatni akar a társadalmon, mintsem hogy visszahúzódjon tőle.” A makkabeusi felkelés után ez a magatartás három lehetséges kimenetelt hagyott nyitva:

- 1) Ha a Jubileumok könyvének programját elfogadná a zsidók többsége (ahogy erre a szerző nyilvánvalóan számított), a Jubileumok és halakhája normatívvá válna.
- 2) Ha a Jubileumok könyvének programja nem ér el jelentős támogatottságot (a szerző bizakodása ellenére), a mozgalom teljes kudarcral ér véget.
- 3) Ha a Jubileumok könyvének programját csak egy militáns kisebbség karolja fel, akkor pártszmeként vagy egy szektaként él tovább,

³⁷ M. HIMMELFARB: Jubilees and Sectarianism, in G. Boccaccini (ed.): *Enoch and Qumran Origins. New Light on a Forgotten Connection.* : Eerdmans, Grand Rapids 2005, 129–131.

megkülönböztetve és (többé-kevésbé radikálisan) elkülönülve a néptől.

A második templom zsidóságának tanulmányozása alapján tudhatjuk, hogy a Jubileumok sosem érte el a Szentírás megkérdőjelezhetetlen státuszát, a Pentateuchuséhoz hasonlót. Világosan meg kell tehát különböztetni azt, ami a Jubileumok könyve lenni akart, és ami volt. JACKSONnak igaza van, mikor fenntartja, hogy a Jubileumok „nem szektás” vagy „szekták előtti” jellegének felismeréséből nem állítható, hogy a dokumentum normatív, széles körben elterjedt, megszokott volt a kor minden zsidó csoportja számára, vagy hogy a második templom zsidóságában meglévő közös zsidó örökség képviselője.⁵⁸ Másrészről azonban a Jubileumok népszerűsége (messze meghaladva a Qumránban és környékén talált számos másolat sugallta ismertséget) határozottan igazolja, hogy öröksége tovább élt a második templom zsidóságának körében, nem csak a szektás csoportosulásokban. Bár normatív szövegnek született, a Jubileumok nem ért el általános ismertséget. Bár szektás miliőben használták, mégsem csak az övék volt. Alternatívának lenni nem jelenti a „normatív” és a „szektás” közötti átmenet. A Jubileumok nem volt egyik sem: a „partizán” szövegek dicsőséges karrierjét futotta be.

A Jubileumok modern kutatásának megindulása óta a kutatók megpróbálták meghatározni azt a „pártot”, mely létrehozta és továbbörökítette a Jubileumokat. A szövegek papi karaktere arra készítette a korábbi magyarázókat, mint például RUDOLF LESZYNSKYT és GEORG HERBERT BOXOT, hogy a Jubileumok könyvét szadduceus munkának tekintsék.⁵⁹ A nyilvánvaló papi karakter azonban nem jelenti szükségszerűen a cádokita hagyomány folytatását, a szoláris naptár és a Jubileumok halakhájában lévő sajátosságok hangsúlyos jellege pedig arra mutat, hogy a dokumentum vitában állt a jeruzsálemi templom vezető tekintélyeivel. Miként azt láttuk, FLORENTINO GARCÍA MARTÍNEZ (az 1980-as évek elején írt cikkében) kiemelte a hasonlóságot a Jubileumokban lévő mennyei táblák és a rabbinirodalom szóbeli Tórája (*Avót* 1,1), valamint a farizeusoknál szereplő „atyák tanításai” (Josephus, *Ant.* 13,297) szerepe között. Valójában nagy hagyománya volt (a szakirodalomban) a Jubileumokat a farizeusokhoz kötni: AUGUST DILMANNAL, az írásmű modern kutatásának atyjával kezdődött mindez, majd a Jubileumok két legkiválóbb szövegmagyarázója és fordítója, FRANÇOIS MARTIN és ROBERT HENRY CHARLES munkája nyomán szilárdult

⁵⁸ JACKSON: *Enochic Judaism*, 2–13.

⁵⁹ R. LESZYNSKY: *Die Sadduzäer*; Mayer & Müller, Berlin 1912, 179–236; G. H. BOX: Introduction to the Book of Jubilees, in R. H. Charles: *The Book of Jubilees or the Little Genesis*, (London: SPCK, 1917), vii–xxxiii.

meg a huszadik század elején.⁴⁰ A holt-tengeri tekercsek felfedezése hozta napvilágra, hogy a Jubileumok írásos hagyománya tartalmazott egy olyan halakhát, mely egyáltalán nem volt összeegyeztethető a farizeusok törvényértelmezésével.⁴¹ Néha azonban továbbra is előfordult, hogy a Jubileumokat széles körben – ha nem is farizeusi szöveggént, de – a rabbinikus haggada előfutáraként vagy legalábbis a szóbeli Tóra rabbinikus elgondolásának ősiségét tanúsító szöveggént állították be.⁴²

Ugyanakkor sem a farizeusi „atyák tanításai”, sem a szóbeli Tóra rabbinikus fogalma nem szolgált megfelelő összehasonlítási alapot. Az „atyák tanításai”-ról tudható, hogy egy „hagyományláncolat” révén szóbeli (nem írásos) módon öröklődött, de nem állítható, hogy egy mennyei archetípusból származik, vagy a Sínai-hegyen került kinyilatkoztatásra. A Misna központi tanítása sem mondja ezt, néhány halakha kivételével. Az *Avót* esetében jelenik meg először, hogy az „atyák tanításai” szintén „Tóra”, mely a „kettős Tóra” (a „preegzisztens Tóra” szóbeli és írásos oldalának) rabbinikus fogalmához vezet majd el.⁴³ A Jubileumok számára ugyanis a mennyei táblák a preegzisztensek, nem pedig a mózesi Tóra. A Sínai-hegyen Mózes „két” írásos hagyomány letéteményese lett, és mindkettő ugyanazon a mennyei összövegen alapul. Miként Najman eredményesen kimutatta, a „szóbeliség” és „írásbeliség” ellentétes fogalmai minden másnál jobban megvilágítják a Jubileumok és a rabbi eltérő alapállását és gondolkodásmódját, miközben számolnak „a szent íráskok tekintélye és a magyarázat tekintélye közötti bonyolult kapcsolattal.”⁴⁴

Ahhoz, hogy jobban megérsük a Jubileumok könyvének az ókori zsidó gondolkodásban elfoglalt helyét, máshol kell kutatnunk. Ókori zsidó forrásokból tudjuk, hogy létezett egy zsidó csoportosulás, mely Kr. e. 2. században vált külön a nép többi részétől. Őket nevezik „esszénusoknak”. A Jubileumok könyve és az esszénusok közti megdöbbentő világnézeti hasonlóság már az 1950-es évek előtt sem volt ismeretlen, például ADOLF JELLINEK

⁴⁰ CHARLES: APOT, 2:1-82; F. MARTIN: Le Livre des Jubilés. But et procédés de l'auteur. Ses doctrines, RB 8 (1911) 321-344, 502-533; A. DILLMANN AND H. RÖNSCH: *Das Buch der Jubiläen*, : Fues, Leipzig 1874.

⁴¹ E. RIVKIN: The Book of Jubilees: An Anti-Pharisaic Pseudepigraph, *Erlsr* 16 (1982) 193-198.

⁴² JOSEPH P. SCHULTZ: Two Views of the Patriarchs: Noachides and Pre-Sinai Israelites, in *Text and Responses: Studies Presented to N. N. Glatzer*, ed. M. A. Fishbane, Brill, Leiden, 1975, 41-59; S. TEDESCHKE: *Jubilees, Book of*, IDB 2 (1962) 1002-1003.

⁴³ M. S. JAFFEE: *Torah in the Mouth: Writing and Oral Tradition in Palestinian Judaism, 200 BCE-400 CE* Oxford University Press, New York, 2001; G. BOCCACCINI: The Pre-existence of the Torah: A Commonplace in Second Temple Judaism, or a Later Rabbinic Development?, *Hen* 17 (1995) 329-350.

⁴⁴ NAJMAN: Interpretation as Primordial Writing, 410.

és ABRAHAM EPSTEIN munkája nyomán,⁴⁵ és mindezt csak megerősítette a holt-tengeri tekercsek felfedezése.⁴⁶ JAMES VANDERKAMnak az 1970-es években végzett legkorábbi kutatásai óta helytálló következtetése, miszerint „a szerző a zsidóság azon ágának közvetlen előfutára volt, vagy ahhoz tartozott, melyet esszénusnak ismerünk,”⁴⁷ valamint LAWRENCE SCHIFFMAN állítása, hogy „az a megbecsülés, mellyel a qumráni szekta illetve ezt az iratot”, igazolja, hogy eredete „azok köréből való, akiket a szekta spirituális előfutáiraiként tartott számon”⁴⁸, ékesen jelzik a kortárs kutatók közötti jelenlegi egyetértést. A Jubileumok könyve kulcsfontosságú szöveg a második templom zsidóságának történelmében és irodalmában, mivel az esszénus mozgalom kezdeteiről tanúskodik.

Ami megváltozott és folyamatosan változóban van, ahogy e komplex jelenségeket megértjük, értelmezzük, az a Jubileumok hénoki gyökereinek új, egyre növekvő bizonyosságú ismerete. Olyan elem ez, melyet már a múltban felvetett magvető módjára, majd később elszigetelten BENJAMIN BACON és CHANOCH ALBECK.⁴⁹ GARCÍA MARTÍNEZ cikke, amely 1984-ben JAMES VANDERKAM kutatásai és PAOLO SACCHI kommentárja után jelent meg, jelenti a fordulópontot a jelenlegi kutatásban.⁵⁰ Továbbra is tisztelettel adózva az amúgy általánossá vált közmegegyezésnek a Jubileumok könyve és a szóbeli Tóra rabbinikus fogalmának összefüggésével kapcsolatban, GARCÍA MARTÍNEZ ugyanazzal a nyomatékkal hangsúlyozta „a Jubileumok könyvének a hénoki irodalomtól való függését, melyből a Mennyei Táblák, mint a Sors Könyvének elképzelése származik, és melyben nemcsak az emberi gonoszság vagy jószág feljegyzése található meg, hanem a történelem eseményei is.”⁵¹ Az utóbbi években a „hénoki látásmód” vált a Jubileumok értelmezésében végzett mindenfajta kutatás elfogadott kiindulópontjává, de új erőt és értelmet is kapott a hénoki irodalom az esszénusok és Qumrán eredetében játszott szerepének új, egyre mélyülő megismeréséből is.⁵²

⁴⁵ A. JELLINEK: *Über das Buch der Jubiläen und das Noah-Buch*, : Vollrath, Leipzig, 1855; A. EPSTEIN: *Beiträge zur jüdischen Althertumskunde*, Lippe, Vienna, 1887.

⁴⁶ M. TESTUZ: *Les idées religieuses du livre des Jubilés*, Droz, Geneva, 1960.

⁴⁷ VANDERKAM: *The Book of Jubilees*, 143; lásd még az alábbi munkáját: *Textual and Historical Studies in the Book of Jubilees*, Scholars Press, Missoula, 1977.

⁴⁸ Lásd még L. H. SCHIFFMAN: *Reclaiming the Dead Sea Scrolls*, Doubleday, New York, 1995, 188.

⁴⁹ C. ALBECK: *Das Buch der Jubiläen und die Halacha*, Scholem, Berlin, 1930; B. W. BACON: *The Calendar of Enoch and Jubilees*, *Hebraica* 8 (1892) 124–131.

⁵⁰ J. C. VANDERKAM: *Enoch Traditions in Jubilees and Other Second-Century Sources*, in *SBLSP* (1978) 229–251; P. SACCHI: *Libro dei Giubilei*, in *Apocrifi dell'Antico Testamento*, vol. 1, Turin, 1981, 179–411.

⁵¹ GARCÍA MARTÍNEZ: *The Heavenly Tablets*, 258.

⁵² Lásd BOCCACCINI: *Enoch and Qumran Origins*.

Új szemmel tekinthetünk most Josephus és Philón tanúságaira is.⁵³ Nem meglepő módon azt állítják, hogy az esszénusok Mózesben a „törvényadót” tisztelték (*A zsidó háború* 2,145; *Apologia pro Judaeis* 1), ezért hangsúlyozzák – miként a Jubileumok könyvében – Mózes alakjának elsőbbségét Hénokkal szemben. Másodsorban Josephus kijelenti, hogy az esszénus gondolkodás középpontjában a történelmi determinizmus gondolata állt (*Ant.* 13,171–172), míg Philón fenntartja, hogy Istenhez ők nem társítottak semmilyen rosszat (*Quod omnis probus liber sit* 84), így – mint a Jubileumok eszmefuttatásában – kiemeli Hénok tanításának elsőbbségét, melyet különösen megjelölt az emberi felelősség és az elnyomatás kérdéskörének korabeli hangsúlya. Josephus azonban sokatmondóan hozzáteszi, hogy az esszénusoké volt az egyetlen olyan csoportosulás, melynek „saját könyveik” voltak (*A zsidó háború* 2,142), így bizonyítékot szolgáltat az írásos *hagyományokat* érintő *szintézisükre* – olyan megerősítést, melyet a második templom irodalma első alkalommal kifejezetten a Jubileumokban állít (és csak később a 4Ezd 14,45–48-ben).

6. ÖSSZEGZÉS

Új színpadkép áll előttünk. Messze egy nosztalgikus cádokita gyülekezettől⁵⁴ az esszénusoké olyan papi csoportosulás volt, akik a korábbi hénokitákhoz hasonlóan nem övezték megbecsüléssel Cádok házának semmiféle szerepvállalását a második templom időszakában, és nem sajnálkoztak kihalásukon, de mivel hűségesek voltak a Tórához, nem akarták feladni az Izraellel kötött mózesi szövetség egyedülálló és hatékony voltát és a Rosszra hagyni e világ teljes kormányzását. Forradalmuk középpontjában a mennyei táblák gondolata állt, mely lehetővé tette számukra, hogy azt fogadják el, amit jobbnak tartottak Mózesnél és Hénoknál. Azáltal, hogy a szövetséget Isten örök elrendelésének részévé tették, Izrael számára egy erős védfalakkal körbevett szent menedéket készítettek, egy biztonságos lövészállást mindaddig, amíg a gonosz világtól elkülönülve maradnak. A hénokitáktól eltérően úgy gondolták, hogy az izraelitáknak olyan törvények követése adatott, mely hatékonyan képes megvédeni őket a tisztátalanságtól és a rossztól mindaddig, amíg megtartják azokat. A cádokitáktól eltérően nem kellett fenntartaniuk minden bizonyíték ellenére, hogy ez a világ Isten tökéletes világa.

⁵³ Josephus és Philón esszénusokról szóló tanúságának részletes elemzését lásd a *Beyond the Essene Hypothesis* című könyvemben.

⁵⁴ Pace H. LIGNÉE: La place du livre des Jubilés et du Rouleau du Temple dans l'histoire du mouvement essenien, *RevQ* 13 (1988) 331–345.

A Jubileumok könyve volt hitvallásuk és nyilvános kiáltványuk, vallási és politikai irányzatuk. A makkabeusi felkelés után abban reménykedtek, hogy új vezető réteggé válnak a templomban és a júdeai társadalomban. Mindez nem sikerült, azonban mégsem adták fel. Gyorsan megtanulhatták, miként lehet esszénusként a többi embertől elkülönülten élni, kisebbségként, a „választottak közötti kiválasztottak” önjelölt pártjaként, avagy a „fény gyermekei” egyedüli szektájaként. Miként egy ostromlott városban, melyet többszörös fallal vettek körül az erőteljes démoni ellenség ellen, visszavonultak a fellegvárba, mikor látták, hogy a külső falon rést ütöttek, vagy az összeomlás határára kerültek (egy csoportjuk még Júdea pusztájába is kivonult). Bármelyik várost választották is menedékül, ott is megtartották azokat a gyakorlatokat, melyek véleményük szerint szavatolták a szövetség sértetlenségét és a választott nép túlélését, türelmesen várakozva arra az időre, mikor Isten igazolja feddhetetlenségüket és hűségüket – arra az időre, melynek beköszöntében évszázadokig reménykedtek, és mely sosem érkezett el.